

FERETİKO'NUN GİYSİ TASARIMLARIYLA CANLANMASI¹

Sezin YILMAZ*
Leyla KAYA DURMAZ**

Özet

Bütün toplumlarda geleneksel el sanatları ve giysileri ile ilgili değer yargılarının, inançların, törelerin, üretilen obje, renk ve biçimlerin oluşturduğu karmaşık bir yapı vardır. Bu kompleks yapı, toplumların kültürünün bir parçasıdır. Gelenek ve göreneklerimizden, köklü bir geçmişin ürünü olan ve çok zengin çeşitliliğe sahip el sanatlarımız, maddi kültür varlığımızın en değerli belgeleridir. Bir toplumun el sanatları bize o toplumun ekolojik koşullarını, estetik ve sanatsal özelliklerini, kapsamlı bir biçimde tanıma konusunda oldukça önemli, abartıdan uzak sağlıklı bilgiler sunar.

Zengin el sanatları koleksiyonuna sahip olan Anadolu'da, devam ettirilmekte olan el sanatlarından biri de dokumacılıktır. Giyim ana unsurunu oluşturan dokuma sanatını Türklerin İlkçağ'da bildikleri, tarihi kalıntılarda görülmektedir.

Dokumacılık, Rize yöresinde eski ve yaygın bir el sanatıdır. Evlerde kurulan tezgâhlarda dokunan bezlerle hem halkın ihtiyacı karşılanır hem de ihracat yapılır. Yörede dokumacılığın temel maddesi kendirdir. Rize kendiri, özellikle feretiko dokuması için çok elverişlidir. Rize bezi yani el dokumasının temelini teşkil eden feretikonun ilk olarak M.Ö. dönemlerde yöreye hakim olmuş olan İskitler tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. İskitler'in önemli özelliği bölgede yakın zamana dek ekilen kendir ziraatını yapmalarıdır.

Atkısı pamuk, çözücü kendir ipliğinden yapılan, sert ve seyrek bir dokuma türü olan natürel bej renkli bir dokuma türü olan **feretiko**, bu çalışmanın ana malzemesini oluşturmaktadır. Çalışmada; Rize yöresindeki geleneksel el dokumalarından biri olan feretiko'nun tanıtılmasını ve ülke ekonomisine kazandırılmasını sağlamak ve kullanım alanlarını genişletmek amacıyla modern ve özgün çizimler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Feretiko, Dokuma, Tasarım, Özgün, Giysi*

---

¹ Bu makale 15-18 Kasım 2012 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen I. Uluslararası Yöresel Ürünler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi M.Y.O. Merkez/Adıyaman, ssezins@gmail.com

** Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi Şebinkarahisar U.B.Y.O. Şebinkarahisar/Giresun, kylyl@hotmail.com / leyla.kaya@giresun.edu.tr

GİRİŞ

İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ilk örneklerini veren el sanatları, bulunduğu toplumun yaşayış özelliklerine ve doğa koşullarına uygun gelişmeler göstererek belirli bir kültürün özelliklerini yansıtmış ve geleneksel vasfı kazanmıştır. El sanatları kişinin kendi elleriyle üretimde bulunduğu hobi ve aktiviteleri kapsayan bir sanat dalıdır. Bazı el sanatları yüzyıllardan beri geçerli olan geleneklere dayanmaktadır.

El sanatları, tarihi ve turistik değer taşıması, geleneksel özellikler bulundurması, kişinin zevk, duygu, düşünce ve yaratıcılığını yansıtmaya açısından önemli bir kültür ögesi özelliği taşımaktadır. Yüzyıllardır sürdürülen geçmişte ve günümüzde uygulanan el sanatlarından biri de dokumacılıktır.

Dokuma; atkı, çözümlü ipliklerinin dikey açı yapacak şekilde, birbirinin altından, üstünden geçirilmesiyle ortaya çıkan düz yüzeyli üründür. Dokuma tezgâhlarında çözümlü denilen yan yana duran ipliklerin gücü, nire denilen araçlarla bir kısmının yukarı kaldırılması, diğer kısmının aşağı çekilmesi suretiyle açılan aralıktan ki bu aralığa ağızlık denir, mekik yardımıyla atkı denilen ipliklerin geçirilmesiyle oluşturulan düz yüzeylerdir.

Dokumacılık, Rize yöresinde eski ve yaygın bir el sanatıdır. Evlerde kurulan tezgâhlarda dokunan bezlerle hem halkın ihtiyacı karşılanmakta hem de ihracat yapılmaktadır. Rize bölgesinde dokumacılığın temel maddesi kendirdir. Geçmiş dönemlerde yörede geniş ölçüde kendir tarımı yapılarak, bu suretle elde edilen kendirden çeşitli dokumalar üretilmekteydi.

Rize bezi yani el dokumasının temelini teşkil eden feretikonun ilk olarak M.Ö.ki dönemlerde yöreye hakim olmuş olan İskitler tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Feretikonun var oluşundan 1960 yılına kadar olan tarihsel sürece bakıldığında çok yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Bölgede geniş kitlelerce kullanılan özellikle Osmanlı sarayında her dönem kullanılan çok değerli bir bez olma özelliğini korumuştur. Feretiko sıcak iklimlerle çok barışık olduğu için çok yaygın olarak kullanılmıştır. Feretiko doğu yolculuğuna devam ederek dokumanın icat edildiği Çin de Hindistan’da hastalara sargı bezi olarak kullanıldığı rivayet edilmiştir. Bunun en

büyük nedeni kendi lifinin bünyesinde bakteri barındırmayan bir kimyasal yapıya sahip olmasıdır (Güvelioğlu, 2006; 191).

FERETİKO'NUN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Latince ismi "Cannabis genüs" olan kenevir bitkisinin liflerinden dokunan bir kumaş olan Rize bezinin orijinal ismi "Feretiko"dur. Feretikonun kelime anlamı; "kendir ve pamuk karıştırılarak dokunan keten, poplin gibi kumaş" olarak geçmektedir (tdk.gov.tr). Tarihi kayıtlarda ise; tanrıça Attika'nın giysisi anlamında, onu sıcak tutan fer-atika olarak geçmektedir (Morgül, 2007).

Feretiko Hint keneviri (kendir) ipinden el tezgahında dokunan, Rize kültürüne ait, Rize yöresinde dokunan bir bez türüdür (Yılmaz, 2012). Feretiko birçoklarının zannettiği gibi bir Rum, Gürcü kültür ögesi değil, gerek desenlerinden, gerek tezgah prototiplerinden gerekse ham maddesinin kendir oluşundan anlaşıldığı gibi bir Türk kültür ögesidir. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun belirttiği gibi eski Türkler kendir bitkisini yetiştirmiş ve bu bitkiyi dokumacılıkta kullanmışlardır. Türklerin bu bitkiyi elbise üretmek için kullandıkları bilinmektedir (Anonim, 2009).

Feretikonun tarihçesi tam olarak bilinmemekle birlikte, bezle ilgili ilk belgeler Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'un fethinden (1461) sonra bu konuyla ilgili yayınlamış olduğu fermanlardır. Daha sonra konuyla ilgili Evliya Çelebi' nin bölgeyi ziyareti sırasında (Trabzon'un fethinden sonra) Rize bölgesinden top top kumaşın gittiğinden bahsetmesi ve 1482 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın yine ürünle ilgili yayınlamış olduğu fetvalara rastlanmaktadır.

Osmanlı padişahlarının giydiği kıyafetlerde sıkça Feretiko'ya (Rize bezi) rastlanmasından sarayda önemli bir yeri olduğu söylenmektedir. Öyle ki Kanuni Sultan Süleyman, Sultan Abdülhamit ve Sultan Abdülaziz'in kıyafetlerinde Feretiko'ya rastlamak mümkündür. Saray kayıtlarında Sultan Abdülaziz öldüğünde üzerinden çıkan iç çamaşırlarının Feretiko'dan olduğu kayıtlıdır. Bunun yanı sıra Sultan Abdülhamit Han'ın bazı gömleklerinin yine Feretiko'dan olduğu saray kayıtlarında mevcuttur. Osmanlı sarayında bu kadar önemli bir yeri olan bu dokuma aslında kendini dünyaya da

kanıtlamış ve 1856 yılında Paris’te yapılan bir yarışmada ödül almıştır. Bazı dokuma ürünlerindeki teknikler her ne kadar İran ve Orta Asya dokuma tekniklerine benzese de aralarında kesin bir bağlantı kurulamamıştır (Megep, 2009; 3).

Feretiko bezi ketene göre çok ince aynı zamanda dört kat daha dayanıklıdır. Feretiko geleneksel Türk el sanatlarından hesap işi, kanaviçe vs.de kullanılmak üzere bu sanatların uzmanları tarafından tavsiye edilen bir üründür. 1960’lı yıllarda, çayın Rize’ye gelmesinden önce Rize’de hemen her evde bir feretiko tezgahı bulunuyordu. Bugün Rize’de çay ekili olan alanların bu tarih öncesinde iplik elde etmekte kullanılan kendirle kaplı olduğu bilinmektedir.

Kenevir lifi ve tohumu için yetiştirilir. Bu bitkiye kendir de denilmektedir. Tarımı yapılan en eski bitkilerden birisi olan kenevir (kendir) Cannabaceae (kendirgiller) familyasına ait, tek yıllık bitki cinsidir. M.Ö. 2800 yıllarında Çin’de tarımının yapıldığı ve liflerinin kullanıldığı tarihi kaynaklardan anlaşılmıştır. Halikarnaslı Herodot, M.Ö. 450 yılında kendir liflerini anlatırken, İskitlerin bu bitkiyi nasıl yetiştirdiklerini ve hangi amaçlar için kullandıklarını da anlatmaktadır (Gürcüm, 2010; 229).

Kendirin vatanı Orta Asya olarak kabul edilmektedir. Daha sonra Çin ve Hindistan’da esrarı elde edilmiş ve kullanılmıştır. Dünyada kenevir lifi üretiminde Rusya başta gelmekte ve bunu Hindistan, İtalya, Sırbistan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çin, Pakistan, Bulgaristan, Güney Kore, Bangladeş, Çekoslovakya ve Japonya takip etmektedir. Başlıca kenevir tohumu üreten ülkeler ise Rusya, Polonya, Türkiye, Sırbistan, Şili ve Macaristan’dır. Lif keneviri gövdenin içindeki boşlukla daha az odunsu bölge, daha çok lif bulundurmaktadır. Oysa esrar elde edilen kenevirin sak kesitinin daha odunsu olduğu görülmektedir (Gürcüm, 2010; 230).

Kendir bitkisinden ip çıkarma işleminin oldukça zor ve zahmetli olduğunu bilinmektedir. Nisan ayının ortalarına doğru mısır ekimiyle birlikte humuslu toprağa ekilen kenevir tohumları Ağustos ortalarına doğru bir buçuk-iki metreye ulaşınca hasat edilir. Hasat edilen kendir ağaçları birkaç gün kabuklarının gevşeyip soyulmaya müsait hale gelmesi için yağmura bırakılır. Rize’nin nemli ve yağışlı iklimi keneviri istenilen

hale getirmeye müsaittir. Güneşte ağarıp yağmurda gevşeyen çubuklar soyulduktan sonra her köyde bir yada iki tane bulunan tokmalarda dövülür.

Kendir kopaliyle, su tokmağıyla dövülmesi ezilmek suretiyle yapağı (buna üstüğü, yöredeki adıyla üstüğü de denir) lif haline getirildikten sonra özel bir çelik testereyle kesilir. Bu testere ya da keskiye kofte ya da kofta denir. Kesilen lifler tarama işine alınır. Taramaktan, tarağa vurmaktan maksat kendirin kabasını almaktır. Kendirin kalın kısmı tarağın üstünde kalır. Bundan üstüğü yapılır. Kendirin iplik haline getirilmesi rokopidi adı verilen aletle yapılır (Kazmaz, 2001; 98-100). İp haline getirilen kendir liflerinin sarılması için çıkırık kullanılır. İplerin yumaklanmasıyla çözümler hazırlanıp hazırlanan çözümlerle feretikonun özel tezgahında dokunup bez haline getirilir. Oluşturulan bu beze feretiko denir.

Foto 1: Rize bezinde kullanılan ham kenevir ipi

Foto 2: Bobinlere sarılmış kenevir iplikleri

Feretiko bir renkli (monokrom) ve birden fazla renkli (polikrom) dokumalar olarak iki ana başlık altında ele alınabilir. Bir renkli dokumalar kullanılan malzeme göz önüne alınarak kendi içinde yalnız halk dilinde kendir ipi olarak isimlendirilen kenevir ipliyle dokunanlar, yalnız pamuklu iplikle dokunanlar ve kendir ipi, ipek iplik, pamuklu iplik bileşimleriyle dokunan yörede melez olarak isimlendirilen dokumalar şeklinde gruplandırılabilir.

Atkısı ve çözgüsü kalın kendir ipinden yapılan, sert ve seyrek bir dokuma olan ve 40 cm. eninde naturel bej renkli bir dokuma türü olan **feretiko**, feretikodan daha kalın dokunmuş *şal kuşağı*, feretikoya kıyasla daha ince, yumuşak ve daha açık renkli olan bazı kaynaklarda 1958'den bu yana yapılmadığı ileri sürülen *keten* ve en kalın kendir ipinden dokunan sık dokunmuş çuval görünümünde çay soldurma bezi olarak kullanılan *şut bezinden* oluşmaktadır (Tavukçuoğlu, 1996).

Birden fazla renkli (polikrom) dokumalar ise, bunlar bir renk dokumalardan onların don, göynek, peşkir, yağlık vb. gibi ya iç giyim ya da giyim aksesuarları diğer bir ifadeyle giyim-kuşam ya da ev örtüsü olarak dokunmaları ve dış giyimde ya dolay, futa peştamal ya da başa örtülen atkı olmalarıyla ayrılmaktadır. Ya atkı ya çözgü ipliği aracılığıyla desenlendirilen bu dokumalar dolay ve atkı çeşitlemelerinden oluşmaktadır.

Kenevir bitkisi yetiştiği yörelerin iklim şartlarına göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin daha az yağış aldığı için Kastamonu yöresinde yetişen bitkilerden elde edilen lifler, daha sert olurlar ve halat yapımında kullanılmaktadır. Rize ikliminin az güneşli ve çok yağışlı olması ise liflerin sertleşmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla bölgede yetişen bitkiden elde edilen lifler daha yumuşak ve daha incedir. Bu nedenle de Feretiko ince ve zariftir. Daha da önemlisi doğal rengi bej olan kumaşın beyazlatılmasında hiçbir kimyasal madde kullanılmamaktadır. Rize'nin ırmak ve dere sularında bulunan ozon maddesi, kumaşın beyazlatılmasında çok etkin bir rol oynamakta ve Karadeniz sularının klorca zengin olmasından dolayı güneşli günlerde denizde bekletilerek de beyazlatma işlemi gerçekleştirilmektedir (Yılmaz, 2012).

Feretiko'nun uzmanların incelemeleri sonucunda, dayanıklı, pamuk ve ketene oranla çok daha uzun yıllar kullanılabilirdiği bilinmektedir. Serin tutma, teri emme, çabuk kuruma özelliklerine sahip olduğu kanıtlanmıştır. Tamamen doğal bir üründür ve doğal koşullarda üretilmektedir. Sürtünmeden dolayı kumaş yüzeyinde boncuklanma (pilling) olmamaktadır. Feretiko'nun en belirgin özelliği ajurlu² olmasıdır.

Feretiko el dokuma tezgahlarında çözgüde pamuk, atkıda kendirden oluşmaktadır. Vücudun terini emip dışarı atar, terin emilme nedeni pamukta ve kendirde selüloz esaslı liftir. Kimyasal olarak %80 oranında selüloz içermektedir. Terlemeden oluşan istenmeyen kokuları yok etmektedir, bu kendir lifinin bakteri barındırmama özelliğinden kaynaklanır. Dokunuşu ve doku özelliklerinden dolayı vücudu masaj yapma, vücutta var olan elektriği alma özelliğine sahiptir. Dayanıklılığıyla yapılan diğer bezlerden çok öndedir. Bunun nedeni kendir lifinin polimerleşme derecesi doğal liflerin en iyi seviyede olanıdır. Kendir lifinin yapı olarak mikroorganizma barındırmadığı uzmanlar tarafından açıklanmıştır. Özüne uygun Feretiko beden dostu, günümüz dünyasında gelişen bilinçle aranan bir dokumadır. Feretiko dokusu, temel bağlantı öğelerinin ilki olan bezayağıdır (Yanık, 2011).

Rize'nin el sanatları arasında en önemlisi el dokumacılığıdır. Eskiden Feretiko ülkenin her yerinde biliniyor ve aranılıyordu. Kenevir dokumalarından masa takımı, Feretiko keten, şut bezi yapılıyordu. Bu dokumalar için çeşitli tezgâhlar kullanılıyordu.

---

² İplik çekme yöntemiyle kumaşa motif vermek için elde uygulanan bir dokuma yöntemidir.
Sayfa 191

Bugün yine Feretiko dokumacılığı HEM³.’ler bünyesinde devam etmektedir (Rize Valiliği Yay.,2006; 164).

FERETİKONUN ÇAĞDAŞ GIYSİ TASARIMLARINDA CANLANMASINA ÖRNEKLER

Aşağıda Feretiko'nun kullanım alanının genişlemesi ve yaygınlaşması için yapılmış onbir adet tasarım bulunmaktadır. Tasarım ilke ve elemanları göz önünde bulundurularak, özgün ve modern tasarımlar olmasına dikkat edilerek yapılmıştır.

Çizim 1-2-3: Feretiko için yapılan özgün tasarımlar

³ Halk Eğitim Merkezleri.

Çizim 4-5-6: Feretiko için yapılan özgün tasarımlar

Çizim 7-8-9: Feretiko için yapılan özgün tasarımlar

Çizim 10-11: Feretiko için yapılan özgün tasarımlar

AMAÇ ve YÖNTEM

Alanyazın taraması yöntemiyle yapılan bu betimsel çalışmada; Türk el sanatları geleneği içerisinde köklü bir geçmişi olan dokumacılığın, günümüzde varlığını sürdürmesi, çoğu yörede geçim kaynağı olması ve olmaya devam etmesi, geleneksel özelliklerin korunması yanında, yeni ürün tasarımları ile bu köklü yöresel el sanatının yaşatılması ve geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, beden dostu olan ve günümüz dünyasında gelişen bilinçle aranan bir dokuma olan Feretiko'nun özellikleri ve önemi incelenerek, kullanım alanının genişlemesi için tasarım ilke ve elemanları dikkate alınarak özgün giysi tasarımları yapılmıştır.

SONUÇ

Yerel el dokumaları yapıldığı yörenin özelliklerini yansıtmakta olup, her biri Türk kültürünün birer yapı taşı oluşturmaktadır. Yerel el dokumalarına alternatif ucuz ürünlerin piyasaya sunulması, yerel el dokumacılığının devam etmesine engel teşkil etmektedir. Yerel el dokumacılığının uzun sürede yapılması ve maliyetinin fazla olması nedeni ile fabrikasyon ürünler karşısında üretimi git gide azalmıştır. Bu durum, yerel el dokumalarının zaman içinde unutulmasına neden olmaktadır.

Yapılan ve yapılacak olan bu gibi tasarımların, yerel el dokumalarının çağdaş giyim, kuşam ve biçimsel zevklerine, geleneksel kültürümüzden öz ve temel izler taşıyan bir anlayış getirebileceği düşünülmektedir. Bu araştırma ile yapılan 11 adet tasarım sadece bir başlangıç olarak düşünülmüştür. Daha sonra yapılacak olan çalışmalarla ve model geliştirmelerle koleksiyon haline getirilebilir.

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan dokuma ürünlerinin çağdaş yorumlarla kullanılabilirliğinin sağlanması ve tüm dünyaya tanıtılması önemlidir. Bu nedenle giysi tasarımcılarının geleneksel dokumaları kullanmalarının sağlanması teşvik edilmelidir.

Giysilerinde konfor, estetiklik yanında özgünlük, farklılık ve çevreye ve kişiye zarar vermeyen sürdürülebilir materyallerden kullanılmasına dikkat eden, bilinçli bir tüketici gurubunun da her geçen gün arttığı bilinmektedir. Bu nedenle yoğun rekabetin yaşandığı moda sektöründe var olmayan çalışan firmalar, firmalardaki moda tasarımcıları ve moda tasarımı eğitimi veren okulların doğal, çevreye ve insana zarar vermeyen malzeme ve materyallerin kullanımına dikkat etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Anonim, (2009). Rize Bezi, Feretiko Nedir?, Erişim:www.yoremizden.com
- GÜRCÜM, H., B., (2010). Tekstil Malzeme Bilgisi, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- GÜVELİOĞLU, İ., G., (2006). İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, sayı: 17.
- KAZMAZ, S., (2001). Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları No: 27. Cilt 2.
- Megep., (2009). Rize Bezi (Feretiko) Dokumaya Hazırlık, Ankara.
- MORGÜL, M., (2007). Liparit, Aspet, Ayane, Feretiko, Erişim: <http://www.mersintercuman.com/detay.asp?p=y871>
- Rize Valiliği, (2006). İl ve Çevre Orman Müdürlüğü Çevre Durum Raporu, Rize.
- TAVUKÇUOĞLU, H.,Ş., (1996). Her Yönüyle Güneysu Rize, Güneysu Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul.
- YANIK, H., (2011). Rize Bezi Tarihi ve İlimizde Feretiko Projesi, Rize HEM., youtube.com
- YILMAZ, Z., (2012). Bir Ucu Tanrılara Uzanan İnce ve Zarif Bir Hikaye; Feretiko, www.tekstilisveren.org.
- Erişim: tdk.gov.tr

FOTOĞRAF DİZİNİ

Foto.1: Rize bezinde kullanılan ham kenevir ipi (Megep, 2009; 26).

Foto.2: Bobinlere sarılmış kenevir iplikleri (Megep, 2009; 26).

ÇİZİM DİZİNİ

Çizim 1-2-3: Feretiko için yapılan özgün tasarım

Çizim 4-5-6: Feretiko için yapılan özgün tasarım

Çizim 7-8-9: Feretiko için yapılan özgün tasarım

Çizim 10-11: Feretiko için yapılan özgün tasarım